

SIMON SEBAG MONTEFIORE

ISTORIJS BALSAI

KALBOS,
PAKEITUSIOS
PASAULĮ

TYTO ALBA

NAUJAS
PAPILDYTAS
LEIDIMAS

S I M O N S E B A G
M O N T E F I O R E

ISTORIJS BALSAI

KALBOS,
PAKEITUSIOS
PASAULĮ

Iš anglų kalbos vertė

Aidas Jurašius

VILNIUS 2020

Simon Sebag MONTEFIORE
VOICES OF HISTORY
Speeches that Changed the World
Weidenfeld & Nicolson, London, 2019

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Copyright © Simon Sebag Montefiore 2019

First published by Weidenfeld & Nicolson, an imprint of the Orion Publishing Group, London

© Aidan Jurašius, vertimas į lietuvių kalbą, 2013, 2020

© „Tyto alba“, 2020

ISBN 978-609-466-505-9

TURINYS

ĮVADAS	11
PADĖKOS.....	27
AUTORIAUS PASTABA.....	27

PASIPRIEŠINIMAS

BOUDIKA	29
ELŽBIETA I	31
ELEAZARAS BEN JAIRAS	34
WINSTONAS CHURCHILLIS	39
EMMELINE PANKHURST	43

SVAJOTOJAI

MARTINAS LUTHERIS KINGAS JAUNESNYŠIS	47
SOJOURNER TRUTH	54
BOBAS DYLANAS	59
MUHAMMADAS ALI	64
MICHELLE OBAMA	66

LAISVĖ

SIMÓNAS BOLÍVARAS	71
TOUSSAINT'AS LOUVERTURE'AS	74
DŽAVAHARLALAS NEHRU	76
NELSONAS MANDELA	79
WINSTONAS CHURCHILLIS	83

PAKILIMAI IR NUOPUOLIAI

MUAVIJA	85
ELŽBIETA I	87
WINSTONAS CHURCHILLIS.....	90
BARACKAS OBAMA	92

PADORUMAS

ABRAHAMAS LINCOLNAS	97
JOHNAS F. KENNEDY	101
CHIMAMANDA NGOZI ADICHIE	106
MALALA YOUSAFZAI	110
MAHANDAS GANDHI	114
SUSAN B. ANTHONY	118

MŪŠIO LAUKAS

GEORGE S. PATTONAS JAUNESNYŠIS	123
ALEKSANDRAS MAKEDONIETIS	127
GEORGE W. BUSHAS	129
TIMAS COLLINSAS	132
FRANKLINAS D. ROOSEVELTAS	135

NEPAKLUSNUMAS

KLEOPATRA	139
OLIVERIS CROMWELLIS	141
RONALDAS REAGANAS.....	143
WINSTONAS CHURCHILLIS	147

TERORAS

NIKOLAJUS JEŽOVAS, JOSIFAS STALINAS IR KITI	149
ABU BAKRAS AL BAGDADIS	154
ČINGISCHANAS	156
OSAMA BIN LADENAS	158
MAXIMILIENAS ROBESPIERRE'AS	161

TEISMAI

SOKRATAS	167
NIKOLAJUS JEŽOVAS	174

KVAILYBĖ

RICHARDAS NIXONAS	179
NEVILLE CHAMBERLAINAS	183
ADOLFAS HITLERIS	185

VALDŽIA

TEODORA	193
JOSIFAS STALINAS	195
ABRAHAMAS LINCOLNAS	200
DONALDAS TRUMPAS	202
AUNG SAN SUU KDŽI	210
SI DZINPINGAS	214

TAIKDARIAI

ANWARAS AL-SADATAS	219
ICCHAKAS RABINAS	224

REVOLIUCIJOS

GEORGES'AS DANTONAS	229
MAO DZEDONGAS	232
VLADIMIRAS ILJIČIUS LENINAS	235
RUHOLLA CHOMEINIS	238

KARO KURSTYTOJAI

URBONAS II	241
KATONAS VYRESNYSIS	245

GENOCIDAS

ADOLFAS HITLERIS	247
HEINRICHAS HIMMLERIS	249

GĖRIS PRIEŠ BLOGĮ

ELIE'S WIESELIS	253
BORISAS JELCINAS	261
CHAIMAS HERZOGAS	264

PRANAŠAI

MOŽĖ	269
JĖZUS IŠ NAZARETO	272
PRANAŠAS MAHOMETAS	274

ĮSPĖJIMAI

J. ROBERTAS OPPENHEIMERIS	277
GRETA THUNBERG	280

ATSISVEIKINIMAI

EVA PERÓN	283
MARTINAS LUTHERIS KINGAS JAUNESNYŠIS	289
RICHARDAS NIXONAS	293
WILLIAMAS PITTAS JAUNESNYŠIS	299
NERONAS	301
BARACKAS OBAMA	306
NAPOLEONAS BONAPARTAS	311
ALEKSANDRAS MAKEDONIETIS	313
KAROLIS I	319
RONALDAS REAGANAS	324

ĮVADAS

Bičiuliai! Broliai ir seserys! Draugai! Bendrapiliečiai! Jūsų didenybe ir prakilnybe! Kraštiečiai! Mano vaikai! Bendražygiai kariai! Ponios ir ponai!

Kalbos pradžia byloja labai daug. Elžbieta I savąją pradeda didingai: „Mano ištikimieji valdiniai“. Mandela kreipiasi „draugai ir bičiuliai“. Lincolnas pradeda nuo „Tautiečiai“. Toussaint’as Louverture’as suderina „Broliai ir draugai!“ Robespierre’as: „Piliečiai liaudies atstovai“. Michelle Obama pavadina jos besiklausančias moksleives „pasaulio ateities lyderėmis“. Po nacių invazijos Stalino požiūris į Sovietų gyventojus visiškai pasikeičia, ir 1941 m. liepos 3 d. jis kreipiasi į juos ne įprastu komunistiniu „draugai“, o „broliai ir seserys, kreipiuosi į jus, mielieji draugai“. Eleazaras, žydų sukilėlių vadas, pavadina savo tautiečius „kilniaisiais draugais“ ir prašo visus drauge nusižudyti. Vadinti klausytojus „draugais“ dažnai yra gera pradžia, bet Cromwellis kalbėdamas anglų parlamento nariams ėmėsi kitokios taktikos: „jūs gauja samdomų

niekšų... niekingos prostitutės.“ Donaldas Trumpas tiesiogiai į auditoriją nesikreipia, tiesiog sako: „Oho! Tai bent! Kiek žmonių. Tūkstančiai!“ Pradžia skirta nustatyti kalbančiojo ir klausytojų ryšį – sutarimo, sąlyčio ir supratimo santykį. Pakviesti klausytojus prisidėti, jaustis patogiai, tačiau ne per daug patogiai, mat net jeigu oratorius yra didžiausias lygybės šalininkas, jis privalo laikyti rankose vairą ir nuspręsti į kurią pusę plaukiama.

Tai visiškai nauja didingiausių kalbų rinktinė ir kitos mano knygos *Įrašyta istorijoje. Laiškai, pakeitę pasaulį* dvynė. Apie šias kalbas žinoti turi kiekvienas. Kai kurios iš jų žinomos ir žinomos pagrįstai; kai kurios, tikiuosi, jums bus naujiena.

Norėčiau pasakyti, kad pasaulį keitusios kalbos buvo poetiškiausios, teisingiausios ir padoriausios kalbos – laisvės himnai, pakantumo giesmės. Taip, čia rasite daug tokių kalbų, bet pačios paveikiausios kalbos buvo ne apie meilę, grožį ir poeziją – dažnai tai buvo žiaurios, nuogos tiesos, melo, neapykantos ir šmeižto raiška, nuožmia hiperbole nužmoginanti vadinamuosius „priešus“. Jos pasaulį veikė lygiai kaip ir kilniadvasiškiausios ir didvyriškai narsios kalbos. Šiame rinkinyje sudėtos ir geriausios, ir blogiausios. Kai kurios iš kraupiausių įtrauktos iš dalies todėl, kad skaitomi žodžiai, kadaise įtikinę mases padaryti neapsakomus dalykus, priblokštų, o iš dalies – kad stebintų akivaizdus blogio ir absurdo derinys. Bet svarbiausia – įtraukiau tas blogį skleidžiančias kalbas todėl, kad mūsų laikais, istorinio neišmanymo, atgimstančios

neapykantos ir sąmokslo teorijų amžiuje, tiesa apie anuos įvykius imama abejoti. Niekada dar nebuvo taip svarbu pamatyti ir išgirsti faktus, sužinoti apie tokius dalykus ir suvokti, jog būna laikotarpiai, kai vien žodžiai padeda prievartą ir neapykantą paversti ne tik įprastomis ir priimtinomis, bet ir trokštamomis.

Daugelis šių kalbų, net jei buvo sakytos prieš daugelį amžių, aktualios ir šiandien: populizmo, „Brexit“ ir trampizmo laikais, kai plačiai plinta nepasitenkinimas ir pasipiktinimas tradiciniais parlamentais ir profesionaliais politikais, nuožmums Cromwellio išpuolis prieš parlamento narius skambamums labai pažįstamai – jam juk atrodė, kad „nusausina pelkę“. Neįmanoma skaityti Sojourner Truth, Martino Lutherio Kingo ar Toussaint'o Louverture'o kalbų ir nesuvokti, kad rasizmas Amerikoje ir Europoje išliko ir suklestėjo. Tragiška, kad XXI a. vis dar aktuali Chaimo Herzogo kalba, smerkianti antisemitizmą – neapykantą žydams – ir antisizionizmą. O Stalino kalboje girdėti pradinė stalinistinė antisemitizmo versija, kurią dabar atgaivina Britanijos kairieji. Skaitydami tokias kalbas privalome atsiminti Edmundui Burke'ui priskiriamą, bet iš tiesų pirmą kartą 1867 m. Johno Stuardo Millo pasakytą mintį: „Kad pasiektų savo tikslų, blogiems žmonėms tereikia, kad geri žmonės vien žiūrėtų ir nieko nedarytų.“

Geriausios iš šių kalbų yra žmogiško padorumo ir puikiausios literatūros pavyzdys, džiuginantis mus, kad ir koku požiūriu jas vertinsime. Geriausios iš jų yra tarsi kalbėtojo, jo žinios, auditorijos ir laikotarpio vienovė, įgūdžių, įtaigos ir

įžvalgumo derinys – visa tai kartu asmens alchemija gali paversti auksu. Iškalbos meno taisykles nustatyti lengva. Kalba turi būti glausta, bet ne saldžiažodė, turininga, bet nenuobodi, įtaigi, bet ne pasipūtėliška, dramatiška, bet be gudravimų, kupina pasitikėjimo, bet ne pompastiška, jausminga, bet ne melodramatiška, drąsi, bet be bravūros, graži, bet ne dirbtinė, aistringa, bet be pozavimo, kandi, bet ne gūdi, nuoširdi, bet be tuštybės, grįsta visuotine istorija, bet ne perdėta. „Oratoriui reikia logikos aštrumo, filosofo išminties, beveik poetiškos kalbos, teisininko atminties, tragiko balso ir beveik geriausių aktorių gestų, – teigė Ciceronas, vienas geriausių Romos kalbėtojų, savo tekste „Apie oratorių“. – Todėl tarp žmonių rečiausiai sutinkamas ne kas kitas, o įgudęs oratorius.“ Tai rašyta 55 m. pr. Kr., bet ir šiandien tebėra tiesa.

Daugiausia atskleidžia pačios asmeniškiausios kalbos: Aleksandro Makedoniečio kalboje net po dviejų tūkstantmečių galime išgirsti puikavimąsi savo dieviška didybe ir įsiūtį, kad maištaujantys vyrai tokie nedėkingi ir įžūlūs. Nixono atsisveikinimas su savo darbuotojais yra turbūt viena negrabiausių kalbų jo gyvenime. Stalino slapta paskutinė kalba mums liudija, kad šis tironas tėra pagiežingas senis.

Autentiškumas ir glaustumas. Puikios kalbos esmė visa da yra gebėjimas perduoti paprastą žinią, pritaikytą tam tikrai auditorijai, ne tik žodžiais, bet kalbėtojo charakterio ir perduodamos žinios vienove. Kalbėtojo ir žinutės derinio autentiškumas lemia kalbos sėkmę arba nesėkmę.

Iškalbos menui reikia teatrališkumo. Jai reikia šiek tiek

aktoriaus talento ir renginių organizatoriaus įgūdžių, tačiau visai kitokių. Teatre žiūrovai žino, kad aktorius atlieka sukurtą vaidmenį, ir noriai leidžiasi į šią fantaziją. Oratorystė iš tikrųjų ne tokia. Išties yra ir scena, ir reginys, ir drama, tačiau net ir žinodami, kad tai pasirodymas, žiūrovai privalo tikėti, kad „aktorius“ tikrai ne vaidina, privalo kliautis jo nuoširdumu ir atpažinti visišką pasitikėjimą savimi. „Iškalbus žmogus yra ne tas, kuris gražiai kalba, o tas, kuris yra visiškai apsvaigęs nuo savo įsitikinimų“, – rašė Ralphas Waldo Emersonas. Bet pasitikėjimas savimi, nebūdingas daugumai paprastų žmonių, tačiau būtinas lyderiams, gali tapti tiek vertybe, tiek yda: pasitikėjimo savimi dorybė gali lengvai peraugti į psichopatinį narcisizmą.

„Visi didieji kalbėtojai iš pradžių kalbėjo prastai“, – teigė Emersonas. Tai ne visada tiesa: Dantonas buvo oratorius iš prigimties – tiesiog girdime jo aistringą energiją. Arba palyginkime Hitlerį ir Churchillį. Abu labai daug dirbdavo su savo kalbomis. Hitlerio aplinkos fotografų nuotraukose matome, kaip ruošdamasis pasirodyti scenoje jis pozuoja lyg manieringas aktorius. Jo pakalikas Goebbelsas prisiminė, kad Hitleris kiekvieną kalbą perrašydavo maždaug penkis kartus, vienu metu diktudamas pakeitimus trims sekretorėms. O Churchillis, jaunystėje mikčiojęs ir šveplavęs, patvirtina Emersono požiūrį. Jis rašydavo kalbas ranka ir nuolat perrašinėdavo taisydamas jas ir gludindamas. Hitlerio spektakliai buvo fiziniu atletišku grįsti teatrališki reginiai, kartais trukdavę ištisas valandas, iš pradžių rodyti minioms prakaitu pradvisusiose

aludėse, paskui ryškiai apšviestuose stadionuose. Tačiau ant popieriaus jo frazės atrodo vidutiniškos. Churchillis, priešingai – santūriai kalbėdavo Bendruomenių Rūmuose arba BBC studijoje, bet jo frazės – aukso vertės ir nepavaldžios laikui. Abu puikiai tiko radijui, bet ar būtų tikę televizijai? Tik ne Churchillis. O filmo „Valios triumfas“ melodrama byloja, kad jeigu tuo metu jau būtų gyvavusi CNN ir transliavusi ilgus Hitlerio mitingus, jis būtų tiesiog spindėjęs.

Kai kuriomis aplinkybėmis oratorius yra be galo pažeidžiamas, bet visa tai atperka galimybė tiesiogiai kreiptis į auditoriją. Prancūzijos revoliucijos laikais kalbos dažnai baigdavosi oratoriaus areštu ir nukirsdinimu – tokią praktiką skatino tiek Robespierre'as, tiek Dantonas, ir abu galiausiai patys tapo aukomis. Taip nutikdavo ir demokratiškų Atėnų asamblėjose. Aleksandrą Makedonietį po šiurkščios kalbos maištingi kariai galėjo užkapoti. Kalbėtojas prisiima riziką, bet šis žaidimas gali pelnyti jam auditorijos meilę: Napoleonas, kreipdamasis į Senąją gvardiją, užsimena apie glaudų ryšį su generolais ir kareiviais. Grįžusiam atsiimti valdžios Šimto dienų laikotarpiui jam tereikėjo prabilti, ir ši vėl perėjo į jo pusę.

1989 m. Rumunijos diktatorius Nikolai Ceaușescu po vienos kalbos nebesuvaldė padėties šalyje ir viskas peraugo į revoliuciją. Jis pabėgo sraigtasparniu, bet buvo suimtas ir nuteistas mirties bausme. XXI a. žiaurus Venesuelos diktatorius Nicolás Maduro nuolat išsiduodavo esąs nemokša komiškai neteisingai tardamas žodžius: kalbėdamas apie išsilavinimą norėjo pacituoti, kaip Jėzus padaugina duoną ir žuvį, bet pasa-

kė „turime padauginti save kaip kad Kristus padaugino penį... atleiskite, žuvį ir duoną“ ir prajuokino visą šalį. Ispaniškai žodžiai „žuvis“ ir „penis“ skamba panašiai, tačiau nevienodai.

Kalbos ilgis dažnai yra proporcingas jos tuštybei. „Glaustumas – didysis iškalbos žavesys“, – pareiškė Ciceronas, manęs, kad „geriausias oratorius kalba apie esmę ir aistringai“. Lincolno šedevrą, sakytą Getisberge, sudaro vos 198 žodžiai, o Fidelis Castro, komunistinės Kubos diktatorius, kartą kalbėjo septynias valandas – jis siekė įkūnyto mačizmo įvaizdžio, demonstravo patinišką ištvermę ir diktatoriaus visagalybę. Per karą Hitlerio ir Italijos diktatoriaus Mussolinio kalbos taip pat buvo siaubingai ilgos. „Valandą trunkanti kalba, – sakė Jeffersonas, – po valandos užmirštama.“ Pitto Jaunesniojo kalba truko vos keletą sekundžių, bet ji didinga. Nukamuoti klausytojus – klasikinis tironijos požymis. O kuo laisvesnė auditorija, tuo mažiau ji pakanti.

Tačiau ši lyg turguje brukama prekė ne tik paveiki – ji dar ir apžavi. Kaip matyti šioje knygoje iš Hitlerio, Evos Perón ir kitų kalbų, klausytojai mėgaudavosi įžūlia charizma, pompastika ir melodrama: drąsus teatrališkumas ir sujaudintos minios elgsena pakeri ir svaigina, ir klausytojus apima kažkokia tūžminga beprotybė.

Demagogija ir oratorystė – ne tas pats. „Iškalba negali gyvuoti esant despotiškai valdymo formai, – rašė Tacitas savo „Dialoge apie oratorius“. – Ji gali gyvuoti tik šalyse, kur kles-ti laisvos institucijos. Joks kitas dalykas pasaulyje negali taip apsvaiginti proto, sugriauti anksčiau turėtų įsitikinimų ir su-

jaukti jausmų auditorijos, nepratusios prie iškalbos triukų ir apgaulių, kaip įtikinanti kalba.“ Bet vulgarumo ir iškalbos riba yra subjektyvus reikalas.

Gerbtina dorybė gali klausytojams kelti mirtiną nuobodulį: „Darydami gera mes paprastai esame šalti, apatiški ir vangūs; ir labiau už viską bijome būti pernelyg teisingi, – komentuoja Edmundas Burke’as. – Bet blogio ir neteisingumo darbai yra visai kitokio stiliaus. Jie išdailinami drąsia, igudusia ranka; paveikūs, nes kupini audringų aistrų dvasios, kuri pareikalauja visos mūsų energijos, kai engiame ar persekiojame.“ Nelabai paprastai priklauso geriausios eilutės. Robespierre’as ragina imtis Teroro įtaigiai, elegantiškai ir kraugeriškai Bet taip būna ne visada. Himmleris – ne oratorius.

Kalbos yra toks pat svarbus galios įrankis kaip artilerija ar auksas: tai „instrumentas, kuriuo prezidentas valdo“, pasak J. F. Kennedy’o kalbų rašytojo Tedo Sorensono. Net ir be Martino Lutherio Kingo poetiškumo yra daug būdų paversti jas paveikiomis. „Jei reikia pasakyti ką nors svarbaus, – teigė Churchillis, – nebandyk būti subtilus ir protingas – naudokis poliakale. Pasakyk kartą, paskui kalk dar sykį. Tada trečią. Smūgis bus galingas!“

Kiekviena kalba pasakoja istoriją, ir kartais tas žvilgsnis į praeitį tiesiog drasko širdį. Egipto prezidentas Sadatas ir Izraelio ministras pirmininkas Rabinas iškilo kaip karo vadai, o jų kalbos sudarant taiką buvo tokios galingos ne tik todėl, kad buvo puikiai parašytos (Rabino kalba ypač jaudinanti, nes jis buvo drovi, tiesmuka ir uždara asmenybė). Dabar jos

dar skaudesnės, nes mes žinome, kad jie abu už savo drąsą sumokėjo gyvybėmis. Neįmanoma skaityti Martino Lutherio Kingo kalbos „Aš mačiau Pažadėtąją žemę“ ir nesuvokti, kad jis nujautė esąs pasmerktas.

Ir dar turime paskutinio atsisveikinimo ritualą. Mirštančios Evitos atsisveikinimo kalba iš Kasa Rosados buvo lygiai tokia pat jausminga, kaip miuziklo daina, kurią ji įkvėpė. Ašaringas Napoleono atsisveikinimas beveik prilygsta pigiai melodramai ir labai skiriasi nuo liūdnos, elegiškos ir išdidžios Karolio I kalbos prieš mirties bausmę. Sunku sielotis dėl negailestingo slaptosios policijos žudiko Ježovo, kuris prieš sušaudomas kreipėsi į savo šeimnininką Staliną.

Geriausi kalbėtojai sugeba idėjoms ir siekiams įkvėpti gyvybę – paversti juos, pasak Amerikos populisto Williamo Jenningso Bryano, „liepsnojančiomis mintimis“, – ir klausytojai pasijunta esą kažko už juos svarbesnio dalimi, svajonės, kuri gali išsipildyti, dalimi. Būtent šitaip pasijusti paskatina J. F. Kennedy'o inauguracinė kalba ir Martino Lutherio Kingo „Aš turiu svajonę“.

Karo meto kalbų funkcijos ypatingos: jos priklauso nuo to, kokie lūkesčiai formuojami. Elžbieta I savo moterišką trapumą pavertė vertybe. Churchillis žadėdamas tik kraują ir ašaras „mobilizavo anglų kalbą ir pasiuntė į mūšį“ (CBS reporterio Edwardo Murrow žodžiai, vėliau šią frazę pakartojo J. F. Kennedy's). Žydu vadas Eleazaras Masadoje įtikino visus 900 vyrų, moterų ir vaikų nusižudyti ir nesileisti, kad romėnai juos įveiktų, pavergtų ir išnaudotų.

Karus pradedančios kalbos žada lengvas pergales mainais į šiek tiek pralieto kraujo – tikėtina, svetimo. Popiežius Urbonas II kvietė krikščionis į šventąjį karą, atitinkantį musulmonų džihadą, ir įkvėpė pirmuosius kryžininkus užimti Jeruzalę, suplakdamas tikėjimą, nuolankumą ir galimybę plėšikauti. Hitlerio kalba, pradėjusi Antrąjį pasaulinį karą invazija į Lenkiją, kupina militaristinės bravūros. Jo klausytojai tikėjo, kad pergalė užtikrinta, mat jis pergudravo galingiausias pasaulio valstybes ir dvi šalis aneksavo nepaleidęs nė šūvio. Panašiai ir 1941 m. gruodį skelbdamas karą Amerikai Hitleris tikėjo, kad nieko nepraras, tik įbaugins Ameriką laikytis kuo toliau nuo Europos. Bet pasekmės buvo visiškai priešingos.

Elžbieta, Hitleris, Churchillis, Lincolnas patys rašė savo kalbas, o štai J. F. Kennedy's dirbo su Sorensonu, Reaganui nuostabiai rašė Peggy Noonan. Geriausių kalbų autoriai yra literatūriniai pilvakalbiai. Jie *prisitaiko* prie kalbėtojų, bet kartu *kuria* naują asmenybę. Noonan parašytoje Reagano išėjimo į pensiją kalboje atgaivinamas mitas apie seną Amerikos Vakarų kaubojų:

Dar daug krūmynų reikia rančioje iškirsti, tvorų sutaisyti ir žirgų išjodinėti. Bet noriu, kad žinotumėte: jei ugnis kada nors imtų blėsti, palieku savo telefono numerį ir adresą, jei jums prireiktų pėstininko. Tik pasakykite, ir aš prisistatysiu – kol žodžiai manęs neapleis, kol ši nuostabi šalis toliau stengsis būti ypatinga šią įstabią visai Žemei akimirką.

Bet kad kalba išliktų autentiška, ji turi būti įtikinama. Gražbylostės gali kelti įtarimą; daugiažodžiavimas greitai tampa plepumu. Rusijos revoliucijos metais Trockis buvo iškalbos burtininkas, bet ilginiui stačiai bolševikai liovėsi pasitikėti jo gebėjimu patraukti masių dėmesį ir pasirinko oratorių, kuris magijos stoką pavertė privalumu ir kalbėjo itin paprastai – Staliną. Gladstone'o pasirodymai didžiules auditorijas pribloksdavo šventeiviška energija, bet kartu atvėrė jo tuštybę, kurią pirštu parodė jo sąmojingasis priešininkas Disraelis, pavadinęs Gladstone'ą „besaikiu retoriku, apsvaigusiu nuo savo žodžių srauto“.

Kalbų pobūdį ilginiui keitė technologijos. Kai kurias senovės laikų kalbas užrašė istorikai, kurie jas visiškai arba iš dalies išgalvojo, nes patys jų negirdėjo, tačiau tikėtina, kad čia cituojami Juozapas Flavijus, Tacitas ir kiti bendravo su girdėjusiais. Kai kurios iš tokių kalbų buvo pasakytos tiesiog prie stalo, valdovui kreipiantis į grupelę savo dvariškių: pavyzdžiui, Čingischano pamąstymai apie užkariavimus ir Muavijos mintys apie meną valdyti. Kleopatros nuostatą apie lemtį turbūt atkartoją Oktavijus, o užrašė gerų ryšių turėjęs istorikas Titas Livijus – laikau tai kalba, nes Kleopatra žinojo, kad tai turbūt jos paskutiniai žodžiai istorijos scenoje.

Visas Nerono kaip imperatoriaus gyvenimas buvo sąmoningas teatrališkas pasirodymas – tarsi jis būtų gyvenęs Romos televizijos realybės šou. Jeigu jis dabar būtų gyvas, tikrai viename iš tokių šou atliktų pagrindinį vaidmenį. Iš visų

antikos pasaulio tironų jis atrodo keistai šiuolaikiškiausias. Ir puikiai įsilietų į žiaurią XXI a. politikos bufoną.

Beveik per visą žmogaus istoriją kalbas galėjo išgirsti tik nedidelė žmonių grupė – daugiausiai tūkstantis. Romos senate, Atėnų eklezijoje ir anglų parlamente sakytų kalbų iš pradžių klausėsi tik dalyvaujantys. Taip pat ir Aleksandro Makedoniečio kalbos prieš Iso mūšį ar Henriko V – prieš Azenkūro mūšį. Šią problemą mūsų lauke išsprendė karininkai – jie pakartojo tas kalbas savo pulkams. Spaudos amžiuje publika jau galėjo perskaityti oficialias kalbų versijas – pavyzdžiui, Elžbietos I kalba Tilberyje buvo atspausdinta. Kol nebuvo radijo ir televizijos, politinės kalbos buvo pramogos forma beveik kaip teatras ar muzikinis rečitalis. Per Vidurinio Lodiano kampaniją Galdstone'o paklausyti susirinkdavo tūkstančiai.

1877 m. buvo išrastas mikrofonas, vadinasi, nuo XX a. pradžios oratoriai galėjo kreiptis į gerokai didesnes minias, ir renginiai galėjo vykti stadionuose: „Aš žinau, kad žmogaus palankumas pelnomas ne tiek parašytu, kiek pasakytu žodžiu, ir visus didžiulius judėjimus šioje žemėje paskatino didieji oratoriai, o ne didieji rašytojai“, – rašė Hitleris savo *Mein Kampf*. Bet pompastiškos kalbos didžiulėms minioms stokojo tokio tiesioginio ryšio, kokį joms XX a. šeštajame dešimtmetyje suteikė atsiradusi televizija.

Televizija vieniems politikams buvo palanki, kitus sužlugdė. Kennedy's televizoriaus ekrane atrodė žavingas, Nixonas – slapus. Oratoriai dabar galėjo surinkti dar didesnes

auditorijas, tačiau dėmesį pavykdavo išlaikyti trumpiau. Kai kurios kalbos sumenko iki vos kelių sakinių – „skambių frazių“. O garso ir vaizdo įrašai reiškė, kad kalbos gali būti sakomos privačiai, o paskui dauginamos ir transliuojamos. Irano revoliucija laimėjo ne gatvėse ar mečečių sakyklose, pergale pasiekti padėjo slapta į šalį įvežtos kasetės su Chomeinio kalbomis; Osama bin Ladenas skleidė džihado idėjas slapta platinamomis vaizdo juostomis.

Internetas ir tinklalaidės atkūrė susidomėjimą sakomomis kalbomis, tačiau, kaip ir buvo galima tikėtis, kiaurą parą transliuojamos žinios, daugiakanaliai radijas ir televizija, epideminis išmaniųjų telefonų paplitimas apkarpe auditorijos kantrybę. Lakoniškajam Lincolnui nebūtų kilę sunkumų, nors išstypusios beždžionės išvaizda ir kerėpliški, nerangūs judesiai ekrane nebūtų paveikūs. Tačiau naujienų laidų ir pramogų susiliejimas kai kam išėjo į naudą. Elegantiškojo Obamos kalbos – gražūs, beveik klasikiniai posakiai, išdailinta kalbėsena (daktaro M. L. Kingo įtaka), įkvepiančios temos (Lincolno atgarsis) – atvedė jį į prezidento postą. O štai jo priešingybė pompastiškasis Trumpas yra netradicinis, tačiau didelės sėkmės lydimas oratorius, improvizuojantis, režiantis ilgas padrikas kalbas, džiuginančias jo šalininkus. Jos dažnai transliuojamos nuo pradžios iki galo ir atrodo patrauklios netgi kritikams. Gal nepakartosite, ką jis sakė, tačiau įspūdis autentiškas ir nepamirštamas.

Trumpo gražbyliavimas atskleidžia kai ką svarbesnio: šiandien iškalbos menas klesti, nes yra intuityvesnis ir popu-

liaresnis nei kada nors anksčiau, netgi nei Cicerono Romoje ar Periklio Atėnuose. Tokie jauni oratoriai, kaip Greta Thunberg ir Malala, kovodami už klimato kaitos reformą arba lavinimąsi, gali akimirksniu tapti pasaulinėmis įžymybėmis vos kartą pašnekėję per televiziją. Nuostabi romanistė Chimamanda Ngozi Adichie apie feminizmą savo tinklalaidėje kalba milijonams. Kalbos – arba dažnai vaizdo įrašo ar kalbų ištraukos – internete peržiūrimos daugybę milijonų kartų. Kalba dar nebuvo tokia įtakinga, mat televizija ir internetas vyrauja kaip niekada, o štai „senoji“ žiniasklaida – ypač laikraščiai ir patikimiausi naujienų kanalai – pavojingai nyksta. Kol kas visa tuo geriausiai pasinaudoja autokratai ir populistai, apeidami tradicinę žiniasklaidą ir kreipdamiesi tiesiogiai į „liaudį“. Bet jeigu jie gali taip daryti, vadinasi, gali ir kiti.

Tikrasis šios knygos tikslas – išaukštinti žodžių galią ir kartu dėl jos įspėti. Lyderiai atsako už savo žodžius, o žodžiai sukelia pasekmes. Smurtinė kalba skatina smurto priimtinumą, o tai neišvengiamai veda prie paties smurto. Kraugeriški lyderiai, tokie kaip Robespierre'as, Leninas ir Hitleris, stebėtinai atvirai kalbėdavo apie savo ketinimus, bet klausytojai, užuot juos smerkę, nekreipdavo dėmesio arba menkindavo jų teiginius, pasidavę nepagrįstoms iliuzijoms, arba pražūtingai tų žmonių neįvertino. Smurto žodžiai ir idėjos padėjo XX a. paversti kruviniausiu šimtmečiu.

Gyvendami populizmo, rasizmo, antisemitizmo ir sąmokslų teorijų amžiuje apie politikus privalome spręsti pagal jų žodžius. „Kai blogi žmonės sueina, – rašė Burke'as, – gerieji

privalo susivienyti; kitaip kris vienas po kito.“ Ir jei Burke’as rašo „susivienyti“, mes galėtume sakyti – rašyti savo kalbas, vartoti savus žodžius, rasti kalbėtoją, kuris perteiktų idėjas naujai auditorijai. Šiandien būdinga išpūsti oponentų ydas, apkaltinti miglotomis išdavystėmis, nužmoginti įsivaizduojamus „priešus“, ir tariami „autsaideriai“ naudojami nerimą keliančiu beprasmės nostalgijos, išgalvotų faktų, nesaikingų hiperbolių ir smurto grėsmės deriniu. Todėl nyksta pasitikėjimas ir pagarba, stiprėja poliarizacija, ir priimti sprendimus, grįstus susitarimu, dar sunkiau. O nesusitarę artėjame prie pilietinės bendruomenės žlugimo. Šis uždaras ratas įtraukia ne tik kairiuosius ir dešiniuosius, abi pusės atkartoja ir atspindi viena kitą „kaip per stiklą, miglotai“. Tačiau šioje knygoje daugelis kalbų įrodo, kad žiauriais laikais žodžiai gali būti žaizdas gydantis balzamas ir eliksyras. Arba nuodai.

Tikiuosi, kad paėmę šį rinkinį galėsite gėrėtis gražiausiais ir niekingiausiais kada nors pasakytais žodžiais. Žodžiai svarbu. Gerbkite juos – ir tuos, kurie gerai juos valdo. Rinkitės. Kalba yra viskas.

Ačiū ir gero vakaro.

Simon Sebag Montefiore

Londonas, 2019 m.

PADĖKOS

Noriu padėkoti žmonėms, padėjusiems atrinkti šias kalbas: Jonathanui Foremanui, Kate Jarvis, savo motinai April Se-bag-Montefiore (jai dabar devyniasdešimt dveji), svainei Sarah Palmer-Tomkinson, F. M. Eloischari; taip pat savo leidėjams Holly Harley, Davidui Shelley, Katie Espiner, Jenny Lord; agentams Georginai Capel, Rachelei Conway, Irene'ai Baldoni ir Simonui Shapsui. Dėkoju savo šeimai: Santai, Lily ir Sashai, padėjusiam rašyti šią knygą – jam ją ir skiriu.

AUTORIAUS PASTABA

Daugelis čia pateiktų kalbų yra be galo ilgos. Nors rizikuoju užsitraukti puristų rūstybę, ilgiausias iš jų sutrumpinau tiek, kad jomis galėtų pasigėrėti ir paprasti skaitytojai.

PASIPRIEŠINIMAS

BOUDIKA

Toks moters sprendimas

61 m. po Kr.

•

Moters sukilimas. Boudika buvo Britanijos keltų icenų genties karalienė. Jos vyras Prasutagas karaliavo ten, kur dabar Rytų Anglija – tas žemes kartu su pietine Britanija nuo 44 m. po Kr. užkariavo imperatorius Klaudijus, ir nuo tada jas valdė Roma. Tad Prasutagas, kaip būdavo įprasta priklausomiems karaliams, mirdamas karalystę paliko dukterims ir tuometiniam Romos imperatoriui Neronui. Bet Neronas ir jo niekingi pakalikai karalystę aneksavo, o Britanijos gubernatorius Gajus Svetonijus Paulinas įsakė karaliaus našlę Boudiką nuplakti, jos dukteris – išprievartauti. Tuo pat metu dvariškis ir filosofas Seneka, sakoma, pareikalavo iš britų grąžinti skolas ir suteikė sukilimui dar ir finansinį motyvą. Gubernatoriui

surengus žygį į Angelio salą prie Velso, Boudika puolusi romėnus užėmė Kamuloduno (dabar Kolčesteris) ir Londinijaus (Londonas) miestus. Atrodė, Britanijos didesnė dalis prarasta, ir Neronas jau svarstė, ar nereikėtų iš jos pasitraukti, bet gubernatorius įveikė Boudiką, ir ji greičiausiai nusižudė. Skindama pergales, sutriuškinusi IX legioną, Boudika pasakė kalbą, kurią užrašė istorikas Tacitas – jo uošvis Agrikola per sukilimą priklausė Paulino štabui, taigi tikėtina, kad Tacitas rėmėsi į nelaisvę patekusių icenų pasakojimais.

Ne kaip moteris, kilusi iš kilmingųjų protėvių, o kaip paprastas žmogus keršiju už prarastą laisvę, savo nuplaktą kūną ir nuplėštą dukterų skaistybę. Romėnų geidulys toks didelis, kad jie nė mūsų pačių, nė amžiaus ar skaistumo nepalieka nesuterštų. Bet dangus yra teisingo keršto pusėje; legionas, drįsęs stoti į kovą, sunaikintas; likusieji slepiasi savo stovykloje arba su nerimu galvoja bėgti. Jie neatlaikys tokios daugybės tūkstančių net šurmulio ar riksmo, juo labiau mūsų puolimo ir smūgių. Jeigu gerai pasversite armijų jėgą ir priežastis kovoti, suprasite, kad šį mūsų privalote laimėti arba žūti. Toks moters sprendimas, o vyrai – jie gali gyventi ir būti vergais.

ELŽBIETA I

Aš turiu karaliaus širdį ir dvasią

1588 m. rugpjūčio 8 d.

•

Viena įspūdingiausių pasipriešinimo kalbų, kartu ir iššūkis būti moterimi lydere visiškai vyriškame amžiuje. Įstabioji Elžbieta, Henriko VIII ir Anne'os Boleyn duktė, sostą perėmė po vyresniosios įseserės katalikės Marijos, ištekėjusios už galingiausio to meto katalikų monarcho Ispanijos karaliaus Pilypo II. Šis, per vedybas dar visai neseniai buvęs ir Anglijos karaliumi, tikėjosi, kad jaunoji karalienė bus bent jau palanki katalikams, ir svarstė ją taip pat vesti. Bet sužinojęs, kad Elžbieta yra atsidavusi protestantė, priešiška Ispanijai ir katalikybei, o juo labiau dar ir stipri politikė, ėmė planuoti ją nužudyti. Pati Elžbieta leido pusiau teisėtiems kaperiams, vadinamiesiems Jūros šunims (tarp jų buvo ir seras Francis Drake'as), puldinėti brangenybes gabenančius ispanų laivus, kol galiausiai, 1584 m., ispanų žiaurybės Olandijoje privertė ją pasiųsti nedidelę armiją, vadovaujamą favorito grafo Lestorio, kautis išvien su olandų sukilėliais.

Pilypas nusprendė siųsti armadą invazijai į Angliją. 1688 m. 130 laivų su 18 000 kareivių išplaukė susitikti su dar 30 000 vyrų Ispanijos Nyderlanduose. Visur susidurdama su panika Elžbieta surinko armiją – tiksliau, laikinai suburtą nereguliarią

kariuomenę – Tilberyje, o admirolams lordui Howardui Effinghamui ir Drake'ui patikėjo vadovauti Lamanšo sąsiauryje budėjusiam britų laivynui. Liepos 28–29 dienomis admirolai pasiuntė padegamuosius laivus, kurie sunaikino didžiąją dalį Ispanijos laivyno, o likusius laivus išstūmė į jūrą. Į Ispaniją grįžo tik Armados likučiai. Bet kol ši žinia dar nepasiekė Elžbietos, lydima savo naujojo šaunaus favorito Esekso grafo ji nuvyko inspektuoti sausumos armijos ir pasakė šią kalbą. Iš daugelio jos laiškų ir kalbų matyti, kad Angliją ji valdė meistriškai. Įveikė krizę, ir nors daugelis istorikų tvirtina, kad Ispanija Anglijai daugiau negrasino, iš tiesų Pilypas siuntė prieš ją dar du laivynus. Tik ir jie nieko nepešė.

Mano ištikimieji valdiniai!

Tie, kas rūpinasi mūsų saugumu, įtikinėjo, kad dėl išdavystės pavojaus neatsargu stoti priešais ginkluotus žmones, tačiau aš jus užtikrinu: nenoriu gyventi nesikliaudama ištikima ir mylinčia tauta. Tegul bijo tironai, o aš visada elgiausi taip, kad Dievo padedama nebijočiau patikėti didžiausią savo galią ir apsaugą ištikimoms savo valdinių širdims ir gerai valiai. Todėl, kaip matote, dabar esu čia, tarp jūsų, ir ne ilsėtis ar pramogauti, o tvirtai pasiryžusi pačiame mūsų įkarštyje gyventi ir mirti su jumis – dėl savo Dievo, savo karalystės ir savo žmonių aukoti garbę ir kraują, net jei viskam lemta virsti į dulkes.

Žinau, esu tik silpna ir trapi moteris, tačiau turiu karaliaus – Anglijos karaliaus – širdį ir dvosią, ir vieną mintį, kad

Parmos, Ispanijos ar kuris kitas Europos valdovas drįstų peržengti mano karalystės sienas, mane žeidžia. Ir kol dar jokia negarbė nesuteršė manęs, pati pakelsiu ginklą, būsiu jūsų karvedė, teisėja ir ta, kuri apdovanos kiekvieną už mūsų lauke parodytą narsą. Žinau, už savo ryžtą jūs jau nusipelnėte apdovanojimų ir vainikų; ir mes duodame valdovo žodį, kad jums bus deramai atlyginta. O dabar mano vietą užims generolas leitenantas – kilnesnio ir vertesnio valdinio už jį dar neturėjo joks valdovas. Neabejoju, jūsų paklusnumas mano karvedžiui, santarvė stovykloje ir narsa mūsų lauke netruks atnešti mums šlovingą pergalę prieš mano Dievo, mano karalystės ir mano tautos priešus.

*Tikrasis šios knygos tikslas – išaukštinti žodžių galią
ir kartu dėl jos įspėti. Lyderiai atsako už savo žodžius,
o žodžiai sukelia pasekmes.*

Leidinio sudarytojas ir įvadinio žodžio autorius Simonas Sebagas Montefiore (g. 1965 m.) – britų rašytojas, istorikas, Karališkosios literatūros draugijos narys, 2009 m. Vilniaus knygų mugės svečias, kurio knygos išverstos į daugiau nei 35 kalbas. Lietuviškai išleistos „Stalino jaunystė“ (2009), „Stalinas. Raudonojo caro dvaras“ (2011), „Jeruzalė“ (2013).

„Istorijos balsai. Kalbos, pakeitusios pasaulį“ – 2014 m. pirmąkart lietuviškai pasirodžiusios S. S. Montefiore's knygos naujas leidimas, autoriaus valia įgavęs kitokį pavidalą ir gerokai praplėstas. Jame – žymiausių politikų, visuomenės veikėjų, valstybių vadovų, karalių, imperatorių, popiežių ir prezidentų kalbos, vienu ar kitu laikotarpiu stipriai paveikusios istorijos eigą. Tačiau ne tik; kaskart prie kalbos pateikiamas glaustas istorinis kontekstas.

Kalbos parinktos kontrastingai. Dauguma jų skatino demokratinių jėgų įsigalėjimą, klojo humanitarinių kultūros vertybių pamatus. Tačiau esama ir visomis prasmėmis „tamsių“ kalbų, kurių padariniai aptemdydavo pasaulio horizontą, vis dėlto šios liūdnuos pėdsakus palikusių politinių veikėjų kalbos gali tapti pamokomis ateičiai. Sudėtos kalbos apie pasipriešinimą, svajones, laisvę, mūsų, neklusnumą, terorą, revoliuciją, genocidą, karo kurstymą ir taikos troškimą. Talentingiausi oratoriai – nuo Nerono iki Winstono Churchillio ar Baracko Obamos, nuo Sokrato iki Evos Perón – pribloškia gebėjimu savo kalbomis suburti žmones, įkvėpti jiems ryžto, pasitikėjimo, o kai kurie iš jų – įžiebtį širdyse blogio liepsną.

Šios kalbos – patriotizmo, drąsos, sveiko proto, o kartais ir aklos neapykantos pavyzdžiai, bet jos visos – išskirtiniai istoriniai dokumentai.

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt